

Stručni rad
UDK:37.018.43:004.738.5
DOI:10.7251/ZND2106115L

RAZVOJ KRIMINOLOGIJE KROZ PRIZMU NAUKE I DRUŠTVA

Matija Ležaić
*MUP Republike Hrvatske*⁹²

Apstrakt: Kriminologija uopćeno je sintetička i samostalna nauka koja se bavi izučavanjem kriminaliteta kao društvene pojave, odnosno nauka koja izučava oblike ponašanja koji su inkriminirani i sankcionirani pozitivnim pravom u datom društvu. Dva osnovna područja ove nauke su kriminalna etiologija, koja se bavi izučavanjem uzroka kriminaliteta i kriminalna fenomenologija, koja proučava pojavne oblike krivičnih djela. Kriminologija kao nauka sve više dobija na značaju u rješavanju brojnih devijantnih pojava i društvenih problema u XXI vijeku. Njena uloga i značaj u rješavanju i suzbijanju takvih pojava se indikuje i u njejoj multidisciplinarnosti i povezanosti sa drugim srodnim naučnim disciplinama koje se takođe bave problemom disfunkcionalnosti društva, ali i izučavanju samog čovjeka. U radu želimo predstaviti etiologiju kriminologije kao nauke, ali i fenomenologiju kriminaliteta kao društvene pojave. Zapravo cilj ovog stručnog rada jeste predstavljanje kriminologije kao nauke, njene uloge i značaja za društvo uopšte kako bi ukazali na značaj ove naučne discipline..

Ključne riječi: kriminologija, kriminalitet, društvo, devijacije, oblici kriminala.

RAZVOJ KRIMINOLOGIJE I NJEN ODNOS SA DRUGIM NAUKAMA

Kriminologija ("crimen" latinski = zločin "logos" grčki=nauka) uopćeno je sintetička i samostalna nauka koja se bavi izučavanjem kriminaliteta kao društvene pojave. Kriminologija se prilikom proučavanja problema kriminaliteta, kao i druge nauke koristi različitim metodama, ali dvije osnovne metode su metod proučavanja individualnih slučajeva i metod proučavanja kriminaliteta kao masovne pojave. Prije nego se konstituisala kao samostalna nauka kriminološka problematika obrađivana je od strane raznih drugih nauka kao što su psihologija, filozofija, krivično pravo i drugih srodnih nauka. Problem i etiologiju su obrađivali i grčki mislioci Aristotel i

⁹² matija.lezaic@gmail.com

Platon. Međutim, kriminologija svoje ime prvi put dobija tek u 19. stoljeću. Naime, pojam kriminologije prvi put je upotrebljen od strane francuskog antropologa Paul Topinard u njegovom djelu "Antropologie". Italijanski pravnik, jedan od začetnika italijanske antropološke škole, Raffaele Garofalo preuzima pojam kriminologije i svom djelu daje naziv "Kriminologija". U početku razvoja kriminologije njen glavni zadatak je bio izučavanje ličnosti delikventa. Tek kasnije se počela više obraćati pažnja i na samo krivično djelo. Ove dvije pojave izučavane su sa različitih aspekata: biološkog, psihološkog, sociološkog i psihopatološkog što je dovelo do razvoja različitih kriminoloških disciplina kao što su: kriminalna antropologija, kriminalna psihologija, kriminalna biologija i dr. (<https://sh.wikipedia.org/wiki/Kriminologija>).

Kriminologija kao nauka koja izučava kriminal kao posebnu društvenu pojavu, spada u relativno mlade naučne discipline jer datira tek od kraja 19. vijeka. Smatra se da je prvi riječ "kriminologija" (lat. crimen – zločin i grčki logos – nauka, učenje) upotrijebio francuski antropolog P. Topinard 1879. godine. Zločin kao pojam i tema inspirisao je mnoge velike mislioce i književnike, a u novije vrijeme ovaj pojam kao tema dominira u mnogim najgledanijim filmovima, a česta je tema i u sredstvima masovnih komunikacija, kako u štampanim tako i u elektronskim medijima (Bošković, 2001).

Poseban značaj za izučavanje kriminala kao predmeta kriminologije ima i kriminalna sociologija, i to kako opšta tako i neke posebne sociologije do čijeg je izdvajanja došlo u novije vrijeme. S obzirom da sociologija izučava kriminalitet kao društvenu pojavu, odnosno društvenu uslovljenost kriminaliteta, povezanost kriminologije i sociologije je izuzetna. Taj dio sociologije koji se bavi sociološkim pristupom kriminalitetu nazivamo kriminalnom sociologijom, koju neki autori izdvajaju u posebnu disciplinu. Međutim, ako bismo iz kriminologije izdvojili kriminalnu sociologiju i kriminalnu biologiju, od kriminologije zapravo ne bi ostalo mnogo. No, kako je kriminalitet ne samo društvena nego i individualna pojava, moramo ga izučavati u cjelini, kao entitet koji opravdava i kriminologiju kao relativno samostalnu i autonomnu nauku (Bošković, 2005)..

Kriminalna sociologija poslednjih decenija ima izuzetan uticaj. Osnovni postulat od koga ona polazi zasniva se na stavu da kriminalitet proizilazi iz društvene sredine, da je kao i svaka društvena imanentan društvu i podređen djelovanju društvenih zakonitosti. Nastanak ove teorije vezuje se za formiranje sociološke škole u kriminologiji koja počinje sa teorijom društvene odbrane i teorijom ekonomske sredine, koje se javljaju sredinom 19. I početkom 20. vijeka. Prema pristalicama prve teorije, kriminalitet izvire iz same prirode društva, koje je stoga za njih i

odgovorno, dok prema teoriji ekonomske sredine, ekonomski uslovi života stvaraju pretpostavke za pojavu kriminalnog ponašanja. Među savremenim sociološkim teorijama posebno se ističu teorija diferencijalne asocijacije, teorija diferencijalne identifikacije, teorija društvene dezorganizacije i neke druge (Vejnović, 2006).

SOCIOLOŠKI FAKTORI KRIMINALITETA U DRUŠTVU

Važno je naglasiti uticaj socioloških faktora na nastanak i razvoj kriminaliteta kao negativne društvene pojave, u savremenoj kriminološkoj literaturi je nesporan. Autori uglavnom prihvataju tvrdnju koju je još sedamdesetih godina prošlog vijeka postavio prof. V. Milutinović, da "društveno materijalni uslovi života, ekonomske, klasne i druge osnovne strukture i protivrječnosti, koje se rađaju i razvijaju iz tih uslova, predstavljaju osnovnu snagu koja determiniše pojavu kriminalne djelatnosti u krajnjoj instanci. Međutim, ti krajnji uzroci kriminaliteta ostvaruju se preko neposrednih uzroka i uslova tj. preko kriminogenih faktora koji stoje, sudeći po karakteru svoga dejstva, u neposrednijem odnosu prema kriminalnoj djelatnosti." Sociološki faktori kriminaliteta se najčešće dijele na: društveno-ekonomske, političko idejne, mikrogrupne i socijalno-patološke. Uglavnom svi autori obrazlažu uticaj istih socioloških faktora na pojavu kriminaliteta, kao što su to npr. siromaštvo, privredne krize, bogatstvo, nezaposlenost, uticaj medija, rat i ratne prilike, migracija itd. (Vejnović, 2006).

Mnogi autori (Kovačević, Bošković, Milutinović) navode da pored kriminaliteta, postoje i devijantna ponašanja koja su predmet izučavanja socijalne patologije kao posebne naučne discipline, koja izučava devijantna ili odstupajuća ponašanja. Riječ je o takvim ponašanjima koja predstavljaju odstupanja od društveno prihvatljivih i postavljenih normi ponašanja, odstupanja od društvenih standarda ili društvenih očekivanja. Takva negativna društvena ponašanja nazivamo još i socijalno-patološkim pojavama. Takvim se smatraju npr. alkoholizam, razni nasilnički ispadi, neodgovorni odnos prema tuđoj imovini, kocka, narkomanija, prostitucija, skitničenje, besposličarenje, i dr.

Prema Marković (2007) oblici kriminala i prestupničkog ponašanja su:

- Organizovani kriminal i
- Narkomanija.

Organizovani kriminal

Bošković (2001) smatra da organizovani kriminalitet podrazumijeva pored postojanja kriminalne organizacije sa visokim stepenom organizovanosti, hijerarhijom, podijeljenim zadacima, disciplinom i planiranjem kriminalne djelatnosti, čiji je cilj ostvarivanje dobiti i stvaranje profita, a obuhvata i određenu vezu kriminalne organizacije sa državom i pojedinim njenim organima. Prisutna su nastojanja da se organizovani kriminalitet sagleda kroz prizmu osnovnih pretpostavki. Za postojanje organizovanog kriminala potrebno je da su ispunjeni sledeći uslovi:

- Trajno udruživanje većeg broja osoba.
- Cilj, ostvarivanje ogromnih profita.
- Hijerarhijska organizaciona struktura, subordinacija i nadređenost.
- Plansko postupanje obilježeno vršenjem krivičnih djela po podjeli rada i specijalizaciji.
- Internacionalizacija i obavezna mobilnost.
- Sprega organizovanog kriminaliteta sa državom i njenim političkim vrhom.

Organizovani kriminalitet je negativna sprega interesa profesionalnih kriminalaca, korumpiranih političara, podređenih policajaca, koja se u savremeno doba pretvorila u kriminalno preduzeće koje nelegalnim aktivnostima stvara profite što prevazilazi zarade mnogo snažnijih korporacija i nacionalnog dohodka pojedinih država. Određene specifičnosti organizovanog kriminaliteta vezane su za same njegove elementarne uslove, koji mu omogućavaju opstanak i duži period bavljenja kriminalnom djelatnosti. Te karakteristike se odnose na primjenu nasilja i zastrašivanja, odnosno uspostavljanje veza sa organima vlasti, državnim organima, legalnim poslovnim privrednim i finansijskim subjektima, i uticajnim političkim partijama, čime se stiče odgovarajući stepen društvenog ugleda i značajnog uticaja (Bošković, 2005).

Organizovani kriminalitet ima izuzetnu sposobnost prilagođavanja aktuelnim društveno političkim i ekonomskim uslovima i ispoljava spremnost da iskoristi nedorečenosti u pravnoj regulativi. Organizovani kriminal uz korupciju koristi i druge metode kao naprimjer (ucjenu, iznudu, razne vrste pritisaka) kojima se dobijaju određeni ustupci. Kada je u pitanju organizovani kriminalitet, vezu sa državnim organima, ili političarima ili šefovima policije održavaju samo šef kriminalne organizacije, ili manji broj pripadnika.

Jedan od najorganizovanijih oblika je mafijaški oblik, koji ispoljava još neke specifičnosti, a to su:

- Spremnost na obračun sa svim oblicima državne vlasti.
- Likvidacija onih lica koja se mogu pojaviti kao svjedoci optužbi.
- Prisutna stroga konspirativnost (zakon ćutanja).
- Prisutan strah među članovima kriminalnih organizacija od mogućih posledica ako u radu pogriješe.
- Organizovani kriminalitet ima svoj jezik i svoje zakone, svoju istoriju, tradiciju specijalizovane načine odbrane.

Narkomanija

Prema definiciji svjetske zdravstvene organizacije – Komiteta eksperata za droge, narkomanija je stanje periodične ili hronične intoksikacije štetno kako za pojedinca, tako i za društvo, do kojih dolazi ponovljenim uzimanje neke droge (prirodne ili sintetičke). Njene karakteristike su sledeće: nesavladiva želja ili potreba da se nastavi sa uzimanjem droge i da se do nje dođe bilo kojim sredstvima, tendencija da se poveća doza; zavisnost u psihičkom ili fizičkom smislu u odnosu na efektne droge (Nikolić, 2001).

Dakle, narkomanija ili zloupotreba opojnih droga je prekomjerno, redovno uzimanje droge usled čega nastupa zavisnost (psihička, fizička ili obe). Zbog te zavisnosti bolesnik bez droge ne može više živjeti, ima potrebu za povećanjem doze, a djelovanje droge izaziva oštećenje zdravlja i štete za društvo. U savremenim uslovima života, narkomanija je dosegla takve razmjere da se s razlogom može nazvati epidemijom. To se ogleda u činjenici da je narkomanija prisutna u svim dijelovima svijeta, kako u bogatim tako i u siromašnim državama, i u svim društvenim slojevima. Kao socijalnopatološka pojava, narkomanija ima mnogobrojne uzroke i uslove vlastitog nastanka i širenja, ali je ona istovremeno i pojava koja uzrokuje kriminalno ponašanje. O značaju narkomanije kao kriminogenog faktora najbolje govori podatak da se u kriminološkoj literaturi koristi i posebna pojam za označavanje kriminaliteta povezanog sa drogom, tj pojam narkomanski kriminalite t, pri čemu se ističe da se ovaj oblik kriminaliteta po nekim svojim specifičnostima izdvaja iz konteksta postojećih kriminalnih pojava, a neka osnovna obilježja upućuju na njegovu slojevitost i diferencijalnost, pri čemu se izdvajaju krivična djela koja čine sami ovisnici (Popović, 1988).

Kriminalitet sa narkomanijom se u praksi pojavljuje u dva osnovna vida, i to kao kriminalitet koji je povezan sa proizvodnjom, krijumčarenjem i prodajom droge,

odnosno sa organizovanim kriminalitetom i kao kriminalitet koji vrše narkomani pod uticajem droge ili da bi do nje došli. Kriminalitet povezan sa proizvodnjom, krijumčarenjem i prodajom droga, prema mnogim autorima, predstavlja tipičan primjer jednog od oblika organizovanog profesionalnog kriminaliteta čiji je osnov droga (Bošković, 2005).

ZAKLJUČAK:

Kriminologija kao nauka ima utemeljenu naučnu i teorijsku bazu koja je u poslednjih 50 godina imala progresivan razvoj, a rezultat takvog prosperiteta ove nauke su i brojne kriminološke naučne discipline koje su nastale u prošlom vijeku. Disfunkcionalnost društva i novi oblici kriminaliteta koji su u ekspanziji postavljaju i veće zahtjeve kriminologiji kao nauci da odgovori na takve promjene. Brojna empirijska istraživanja iz ove oblasti ukazuju da se kriminologija veoma uspješno ide u korak sa promjenama i prati, analizira i suzbija brojne sociološke faktore koji utiču na pojavu kriminaliteta pogotovo u društvima koja prolaze kroz tranziciju. U takvim okolnostima razvoj nauke je veoma značajan kako sa društvenog, tako i sa naučnog aspekta. Rad je ukazao da kriminologija, iako relativno mlada nauka, ide u korak sa društvenim dostignućima, ali i u korak sa svim onim negativnim pojavama koja prate takva društva, prije svega mislimo na suzbijanje i sprečavanje takvih kriminalnih pojava..

LITERATURA

1. Bošković, M.: Kriminalistika, Fakultet za bezbjednost i zaštitu, Banja Luka, 2001.;
2. Bošković, M.: Organizovani kriminalitet i korupcija, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, 2005.;
3. Kriminologija. Na sajtu: <https://sh.wikipedia.org/wiki/Kriminologija>. Očitano: 21.11.2021.
4. Marković, I.: Kriminologija, VŠUP, Banja Luka, 2007.
5. Nikolić, D. :Narkomanija, zločin ili kazna, Srpsko udruženje za krivično pravo, Kragujevac, 2001;
6. Popović, M.: Mi i oni drugačiji, Institut za sociološka istraživanje, Beograd, 1988;
7. Vejnović, D.: Sociologija, VŠUP, Banja Luka, 2006.;

***DEVELOPMENT OF CRIMINOLOGY THROUGH THE PRISM OF SCIENCE
AND SOCIETY***

Matija Ležaić, Ministry of the Interior of the Republic of Croatia

Abstract: *Criminology is generally a synthetic and independent science that deals with the study of crime as a social phenomenon, or a science that studies forms of behavior that are incriminated and sanctioned by positive law in a given society. The two basic areas of this science are criminal etiology, which deals with the study of the causes of crime, and criminal phenomenology, which studies the manifestations of criminal acts. Criminology as a science is becoming increasingly important in solving numerous deviant phenomena and social problems in the 21st century. Its role and importance in solving and combating such phenomena is indicated in its multidisciplinary and connection with other related scientific disciplines that also deal with the problem of dysfunction of society, but also in the study of man himself. In this paper we want to present the etiology of criminology as a science, but also the phenomenology of crime as a social phenomenon. In fact, the goal of this professional paper is to present criminology as a science, its role and significance for society in general in order to point out the importance of this scientific discipline.*

Key words: *criminology, crime, society, deviations, forms of crime.*